A család intézményének erősítése

Dr. Botos Katalin[1]

Válság-okok

A család válságának okait elemző tanulmányok rámutattak számos okra. Nyilvánvaló, hogy ezen okok megszüntetése a válság megoldásának a kulcsa. Az is nyilvánvaló, hogy szinte koncentrikus körökkel, de messziről kell a kérdésnek nekifutni. Az első, hogy a családi együttlét társadalmi presztízse növekedjék. Ehhez az kell, hogy a család, *mint a társadalom alapegysége*, az állami intézményrendszerekben is mindenütt megjelenjen. Szórványosan már vannak bizonyos elemei. Például a családi adókedvezmény, az első házasok támogatása, a sokgyerekesek utazási kedvezménye stb.

Érdekes módon azonban, *a család fontossága* egy igen fontos intézményben, a *nyugdíjrendszerben nem jelenik meg*. A szocializmusban kialakult nyugdíjrendszert, amely egyébként az állami gondoskodáson alapult, a szocialista kollektivizmust követő individualizmus – ahogyan már korábban bemutattuk – elsöpörte.

A piaci viszonyok viszont erősen a család ellen hatnak. A munkáltatók, főleg, ha az illető nő, szívesebben alkalmaznak független, mert nála nem kell számítani munkakiesésre. De a jelen jogrendszer se fejezi ki kellően a családi viszonyok fontosságát. A válások utáni gyerektartás fizetése pl. a bírósági kikényszerítés alapján a családból kilépő intézkedésétől, vagy a letiltást kezdeményező másik féltől függ, holott ez lehetne akár törvényileg meghatározva, automatikus is. Mondjuk, nem az elvált házastárs fizetne, hanem a munkáltatója nyomban utalná a törvényileg járó hányadot a jogosultnak. Nem várva bírósági letiltást.

Természetesen a legjobb az lenne, ha a társadalom eleve nem a jelenlegi közömbösséggel nézné a válásokat. Megdöbbentő, hogy manapság az embereknek szeme se rebben, ha mondjuk, egy négygyerekes apa „lelép”. Ez nem egy a társadalom által elítélt cselekmény, hanem az individuum szabad döntése, amit a társadalom tiszteletben tart. Vajon miért élvez az egyén *olyan joga* előnyt az érték-hierarchiában, amely *a társadalom számára* halálos méreg? Csak az egy, adott esetben éppen kiválni akaró ember sorsa *fontos*? A másik öté, mondjuk, akiket kedvezőtlenül érint a távozás, *nem?* Természetesen, nem arról van szó, hogy vég nélküli lélektelen kapcsolatokba kellene a házastársakat kényszeríteni. Ez embertelen lenne. De *megfontoltabb döntésekre* ösztönözni azért jó volna, azáltal elsősorban, hogy kifejezésre juttatnánk: *nem mindegy a társadalom számára*, együtt marad-e a házaspár vagy sem. S az sem, hogy csak laza együttélésben élnek-e, vagy szorosabb intézményi formában. Miért? Nyilván sokszor hallottuk már a kérdést: „A papír fontos?” De ha tényleg *mindegy*: akkor miért nem teszik meg ezt a gesztust az együttélést komolyan tervező felek? A gyermekek vállalása, nevelése szempontjából a biztonság előnyösebb. Igaz, nem lehet a törvényi kényszerekkel pótolni a belső indíttatást, de a társadalmi közvéleménynek mégis lehet szerepe.

[1] Dr. Botos Katalin közgazdász, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Professor emeritus; E-mail: evmkabor@gmail.com

Mondhatjuk persze azt is, hogy a megfontoltság adott esetben akár a házasság ellen is hathat – például, hogy eleve nem vállalják, éppen mivel sokkal szigorúbb kötöttségek járnak vele. Ezért egyértelműen a legkülső koncentrikus kör nem is az intézményi környezet, hanem az egyének lelki beállítottsága. Ha kiveszett az emberekből az áldozatkészség, a felelősségérzet, akkor a kényszer soha nem eléggé hatásos. A társadalmi intézmény csak visszahathat az egyéni magatartásra. A lelki tényezők viszont valóban individuálisak.

A tapasztalatok szerint a transzcendens kapcsolatokban hívő, vallásos egyének felelősebben viszonyulnak a társas kapcsolatokhoz is. Nem állítjuk kizárólagosan, hogy jobbak a vallásos egyének, hiszen van mindenre példa. Vallásos családok is szétesnek. Mégis, statisztikailag ezeknél kevesebb a válás. (Ezt támasztotta alá Patrick Fagan, a Catholic University of Amerika professzorának előadása is a 2017 május 25.-i Családkonferencián). A felelős magatartás ugyanakkor a mai viszonyok közepette nehezebbé teszi magát a társas kapcsolat kialakítását. Éppen a legkomolyabb, erkölcsös leányok és ifjak találnak nehezebben párra, mert viszonylag kevés a hasonló módon gondolkodó fiatal. A társadalmi közeg, sajnos, ellene hat ennek a mentalitásnak. A TV, a rádió, az internet, a mindennapok tapasztalata… Hacsak nem segíti őket egy *hasonló értékrendű közösség*… Ebből következik, hogy a család erősítéséhez *nagyon fontos társadalmi feladat az ilyen közösségek támogatása*, minden eszközzel. Hiszen nem csupán a meglévő családok segítése fontos, hanem a majdaniak létrejöttének segítése is! Mondhatni, ez a legfontosabb… *Ha nem lesznek családok, nem lesz mit támogatni…*

Márpedig, a statisztika tanúsága szerint az elmúlt évtizedekben – az utóbbi év kivételével - folyamatosan csökkentek a házasságkötések… A nagy kérdés azonban a *„hogyan”.* A „Három királyfi” mozgalom példának okáért ilyen célt szolgál, de a tapasztalatok szerint széles rétegek mégsem találkoznak a megfelelő intézményekkel, s így egymással. A mai internetes, virtuális kapcsolatokban élő fiataloknál kevés a mélyebb barátságok kialakítására alkalmas személyes összejövetel. Azok is gyakran esnek áldozatául a korai italozásnak, drogozásnak. Valójában a fiatalság – meggyőző példák hiányában – ezekbe menekül – a szülei generációjánál megtapasztaltak, s talán *önmaga* elől is…

Ahogyan a diagnózis felállításakor utaltunk rá, a család azért volt évezredeken keresztül a társadalom alapsejtje, *mert szükség volt rá.* A modern világban a munkalehetőségek szaporodásával, a női emancipációval, az időskori nyugdíjbiztosítással, a társadalombiztosítás és a közösségi szolgáltatások kiépülésével – iskolai napközi, óvoda, bölcsőde, közétkeztetés, mosodák léte miatt – a családban korábban ellátott funkciók társadalmasításra kerültek. *Nem nélkülözhetetlen tehát ma már a család a mindennapi élethez.* Az archaikus, önfenntartó családi munka-közösség megszűnt. A bolthálózat kiépült, a szolgáltató-ipar fejlődött, minden szükséges megvásárolható. Az állam valamilyen szinten szociálisan gondoskodik a polgárairól.

A nyugdíjas tehát *meg tud élni egyedül* (ha szert tett nyugdíjjogosultságra.) Nincs feltétlen szüksége a nagycsaládra, a több generáció együttélésére. A tolerancia az emberek között amúgy is csökkent, nehezen alkalmazkodnak egymáshoz a családtagok. Az idősebbek iránti tisztelet – valami ostoba egyenlőségszemlélet miatt – eltűnt. („Hát egyenlők vagyunk, nem?”) A munkakörülmények általában elválasztják az idősebb és fiatalabb családtagokat, többnyire térben is. Vagyis, nemcsak a házasságok szétesése, de a nagycsaládos modell megszűnése is hozzájárul a család mai válságához. Ez utóbbi, vagyis a nagycsaládos lét alapvetően és sorrendben elsősorban a tolerancia hiányán, továbbá a munkahely és lakóhely elválásán, és azon múlik, *hogy a nyugdíjból az idős egyének meg tudnak élni.* Erre rendezkedett be a társadalom. *Nincs szükség* az idősek eltartására – pl. azért, hogy vigyázzon a gyerekekre –, de *nincs is rá lehetőség* (alapvetően a munka- és lakáskörülmények miatt). Hiába, hogy ma már törvény

kötelez szülőtartásra, de ez csak a pénzügyi fedezetre vonatkozik. Nem jelent tényleges családi együttélést, családi munkamegosztást.

Mivel a család rehabilitálása komplex, bonyolult feladat, minden összetevőjére e tanulmányban nem térhetünk ki. A megoldások közül csak egy olyan intézményi elemet emelünk ki, amely – meggyőződésünk szerint – hosszabb távon a család megerősítéséhez, a többgyermekes családok létrejöttéhez hozzájárulhat. Ez a nyugdíjrendszer reformja. Márpedig a nyugdíj-reform – a család kérdésétől függetlenül is – **mindenképpen elkerülhetetlen.**

A reform alapja

A nyugdíjreformnak elsődleges célja a rendszer fenntarthatóvá tétele. Valóban csak az egyik szempontja, hogy a gyermekvállalásra, ezen keresztül a generációs szolidaritásra is kihathat. Nem rövid távon ugyan, de egyértelműen. Mégis, ez a fenntarthatóság szempontjából is fontos. Emellett témánk, a család kohézióját is szolgálja.

Vizsgáljuk meg, *miért elengedhetetlen a nyugdíjreform*?

Egy ember, ha aktív életét végigdolgozza is, béarányos járulékok formájában gyakorlatilag csak néhány évi többletet fizet be a költségvetésbe, a szülei nyugdíjának fedezésén túl. Maga azonban e néhány évnél tovább él nyugdíjasként! Szerencsére, munkaképes korú gyermekei, akikre viszont költött 15–25 éven át, az alapul vett 40 év alatt már maguk is dolgozni kezdenek, így ők is fizetnek majd járulékokat. Ezért tartható -–egyelőre – a mai nyugdíjrendszerben szereplő, csaknem 80%-os helyettesítési ráta. *Ez azonban csak akkor igaz, ha a húszas éveiben a polgár valóban családot alapít.* Máskülönben – ha a gyermekvállalás, a házasodás időpontja nagyon kitolódik–, *semmiképpen nem termelődik elegendő elvonható jövedelem,* ami az egyre tovább élő idősek nyugdíjban töltött évei alatti járadékát fedezné. Különösen nem termelődik meg az idősek számára szükséges jövedelemhányad, *ha a szülőpárok átlagosan kettőnél kevesebb gyermeket vállalnak.*

Márpedig a jelenlegi statisztikai adatok alapján ez a helyzet! Az elmúlt években ugyan egy kicsit javult a termékenységi ráta, de még mindig 1,5 alatt van, és a gyermekvállalás időpontja a 30-as évek elejére tolódott. Ily módon azt a rendszert, hogy a nyugdíjunkból meg lehet élni, el lehet felejteni!!! E két tényező együttes hatására ugyanis a *helyettesítési ráta* (nyugdíj/bér aránya) jól előre láthatóan, *mindenképpen csökkenni fog*! Ha a gyermekvállalás időpontja a 30-as korosztályra tolódik el, akkor a várható nyugdíjjáradék a bérek 30–40%-át se fogja elérni! Más állami jövedelmekből kellene tehát kipótolni a járadékalapot, ami az örökösen deficittel küzdő államnál nem lesz könnyű feladat.

És ekkor még nem beszéltünk arról, hogy a jövedelemszerzés módjainak változásai, a sok ekhos, számlás jövedelem következtében a *nyugdíjváromány összege eleve igen alacsony lesz!* Az emberek többsége *most* viszont azért választja ezeket a jövedelemszerzési formákat, mert így is alig tud megélni. Viszont ez a nyugdíjas korban vissza fog ütni. *Időskori szegénység köszönt az országra, vagy az államnak valahonnan forrást kell kerítenie az alacsony jövedelmű idősek szociális támogatására.* Szinte érthetetlen napjainkban az emberek közömbössége, amivel a jövőbe tekintenek. „Majdcsak lesz valahogy”… Az egyetlen pozitív megoldás, ha *újra kialakul a családi szolidaritás.* Egyszerűen nem értik sajnos a polgárok, hogy csak két módon biztosíthatják jövőjüket: *takarékossággal,* – mindenekelőtt járulékfizetéssel, és így nyugdíjjogosultság szerzésével–, és *gyermeknevelléssel,* ami hosszú éveken át a gyermekekre fordított kiadásokat igényel.

Amilyen rendszer eddig érvényben volt, az csak szerény nyugdíjat fog biztosítani. Ezt kell felismernie a nyugdíjrendszer menedzselőinek. A kormányzati intézkedéseknek olyan irányba kell tehát hatniuk, hogy *a családi szolidaritás szükségszerű, de egyben megvalósítható is legyen*. Ez mindenképpen a gyermeknevelés költségeinek a figyelembevételét tenné kívánatossá a nyugdíjrendszerben.

Nem lehet egyetérteni ugyanakkor az olyan kezdeményezésekkel, hogy térjünk vissza a *kizárólag* a családi szolidaritásra alapuló rendszerhez. Ilyen volt a TB rendszer kiépülése előtti gyakorlat – vagyis, hogy az embereket a gyermekeik tartották el. A társadalmi viszonyok azóta erősen megváltoztak. A meddőség népbetegséggé vált, és amint említettük, az atomizálódott társadalmakban a pártalálás is nehéz. A laza abortusz-törvények, a születésszabályozás egyéb eszközei miatt kevés a gyerek. A TB-n alapuló nyugdíjrendszernek ezért mindenképpen a munka-nyugdíjat kell alapnak tekintenie. Más szóval azt, hogy az emberek időskori nyugdíjjogosultságukat alapvetően aktív éveikben teljesített befizetéseikkel szerezzék meg, egyénileg. A rendszernek azonban tudomásul kell vennie, hogy egy intézményes (állami) nyugdíjbiztosítási rendszer *csak akkor működőképes*, ha *kellő időben vállalt, kellő számú gyermek* van családonként. A társadalomnak el kell végre fogadnia, hogy *a gyermek nem pusztán magánügy*. A gyermek – *közjószág.* (Andorka Rudolf szociológus évtizedekkel ezelőtt megfogalmazta ezt. Messze nem vált azonban a közvélekedés részévé, éppen ellenkezőleg!) Pedig a gyermekvállalás nem egyéni hobbi, hanem *közérdek*. Korántsem áll ezzel arányban a társadalom támogatása, hiszen a nagyobb részét a családok saját jövedelmükből állják. (És ebből a szempontból kevéssé vigasztal, hogy más országban a helyzet még rosszabb. Lehet ugyanis, hogy ott a bér színvonala lehetővé tesz egyéni nyugdíjmegtakarítást.)

A gyermekekre fordított családi költségeket az állami nyugdíjrendszereket működtető országokban, így hazánkban is, úgy kell felfogni, *mint egy második járulékfizetési formát*, hiszen a nyugdíjrendszer egészének működéséhez ez éppoly szükséges, mint a béarányos járulékfizetés. Vagyis **a megoldás egy kétcsatornás nyugdíjrendszer bevezetése.**

A családok költségvetésüknek komoly hányadát fordítják a gyermekek felnevelésére. Részben ez is magyarázat arra, hogy miért nem vállalnak sokan gyereket. (Hiszen egy kétgyerekes, átlagfizetéssel élő család egy-kettőre a szegénységi küszöb alatt találja magát, ha a társadalmi reprodukcióhoz minimálisan szükséges két gyermeket felvállalja!)

Reizer Balázs *A gyermekvállalás hatása a család jövedelmére Magyarországon* c. tanulmányában bemutatja, hogy eredményei szerint „a gyermekvállaló családokban *ceteris paribus* mintegy 20 százalékkal csökkent az egy főre jutó jövedelem a gyermekvállalás hatására, ami a 100 fokú jövedelmi skálán körülbelül 12 egységnyi visszaesést jelent az első gyermeküket vállaló háztartások körében és 8 egységnyi visszaesést azokban a háztartásokban, ahol már korábban is született gyermek”. [2] Az emberek ösztönösen jó közgazdászok: befolyásolja döntésüket az érzékelhető hátrány. A nők esetében a megoldandó feladatok közé tartozik a nyugdíjkérdésnél az is, ami a család témában pozitívum: a gyes-en, gyed-en töltött hosszabb időszakok. Ebben hazánk élenjáró. Van azonban ennek egy hátránya is. Mint Köllő János kimutatta, valójában a magyar gyermektámogatási rendszer arra ösztönzött, hogy a kisgyermekes nők *hosszú távra* kilépjenek a munkaerőpiacról. Ennek eredményeként 1997–2005 között a munkahelyről való kilépéstől a gyermektámogatási rendszer elhagyásáig eltelt

[2] Reizer Balázs: A gyermekvállalás hatása a család jövedelmére Magyarországon. Demográfia, 2011. 54. évf. 2–3. szám 160–175.

idő átlagosan 4,7 év volt Magyarországon, a több gyermeket vállalók körében pedig már 5,5 év. Ez nemzetközi összehasonlításban példátlanul magas. A magyar nők jelentős időt estek ki a munkapiacról, holott a nyugdíjrendszer a biztosítási szemlélet visszaállításával ezt már kimondottan kedvezőtlenül honorálja.[3] A nyugdíjuk mindenképpen alacsonyabb lesz, mint gyermektelen társaiké. Hiszen, az adott kiesett idő alatt másoknak esetleg mégis csak emelkedett a bére, előbbre léphetett, képezte magát. Azt mondhatjuk tehát, hogy a magyar rendszernek ez az ellentmondása megoldást követel. Az nem lehet, hogy egyrészről arra késztetjük az édesanyákat, hogy gyermekük érdekében, no meg munkaerőpiaci feszültségek miatt is, válasszák az otthonmaradást. Aztán nyugdíjas korukban szépen „megbüntetjük" ezért. A gazdaság- és társadalompolitikának világos prioritásokkal kell rendelkeznie.

Az első számú érdek a távlatos szemléletben a gyermek érdeke. Ebből a szempontból valóban kívánatos, hogy az anyák minél több időt tölthessenek gyerekeikkel. (Európai értékrend szerint ugyanez a jog megilletné az apákat is, és a mi magyar rendszerünkben is van módjuk a gyest választani, de azért ez csak egy kivételnek számító jelenség. Nem is tartom célszerűnek a PC (politikai korrektség) erőltetése jegyében ezt szorgalmazni.) Ha viszont az édesanyák a gyermeknevelést választják, akkor nem szabad a nyugdíjnál ennek hátránnyal járni a számukra!

Ennek megoldását jelentené az idézett *két csatornás nyugdíjrendszer* bevezetése. A Botos & Botos javaslat lényege[4] éppen ez. Az általunk szorgalmazott megoldás – amely egybeesik Demény Pálnak a családok világtalálkozóján kifejtett, s már évtizedek óta képviselt gondolataival,[5] és egybevág a jegybank által a versenyképesség elemzését szolgáló vaskos tanulmánykötet megállapításaival is.[6] Ez azt jelentené, hogy a nyugdíjak megállapításánál a vállalt, felnevelt (és taníttatott) gyermekek számát is figyelembe kellene venni. A javaslatot a Népesedési Kerekasztal már 2014-ben magáévá tette.

Sajnos, a kormányzat azonban eddig nem vállalta fel. Pedig a demográfiai fogyás mindenképpen a kormánypolitika középpontjában áll. A nemzetközi családkonferencián 2017 májusában a magyar miniszterelnök azt az ambiciózus célt vázolta fel, hogy a magyar termékenységi ráta növekedésével 2030-ra szeretnénk elérni a népesség /további/ fogyásának megakadályozására alkalmas értéket. Látni kell azonban, hogy tévedés arra alapozni, mi szerint csupán egyetlen tényező, a hatékony születésösztönző családpolitika önmagában képes lenne Magyarországot a célként kitűzhető fenntartható népesedési pályára állítani.

Önmagukban a termékenység növelését célzó politikák nem képesek reális időtávon belül stabilizálni az ország népességét. A nyugdíjkérdést eddig nem állították a fenti komplex módon ennek szolgálatába. Inkább abban gondolkodik a kormány, hogy járulékkedvezményt kellene adni az *anyáknak* – akár aktív koruk végéig is – a vállalt gyermekek után. (E javaslatban benne rejlik az is, hogy „csak az anya biztos". Ami azért nem táplál illúziókat bennünk a családok megerősödésének tendenciái felől.)

A Botos-javaslat mindkét szülőt honorálná. Hiszen a 2,1-es fertilitási ráta éppen azt jelentené, hogy a szülőpár mindegyike mögé áll majd egy járulékfizetésre kellő időben képes

[3] Bálint Mónika – Köllő *János: A gyermeknevelési támogatások munkaerő-piaci hatásai. Esély* 2008/*1. 5.*
[4] Botos József – Botos Katalin: *Gyermekvállalás és nyugdíjrendszer* Pénzügyi Szemle online, 2012. okt. 12. https://mandiner.hu/cikk/20121008_botos_katalin_botos_jozsef_gyermekvallalas_es_nyugdijrendszer (Letöltés ideje: 2013. 11. 04.)
[5] Demény Pál: *Népességpolitika a közjó szolgálatában*. KSH Népességtudományi Kutatóintézet kiadványa, 2016.
[6] Palotai Dániel – Virág Barnabás: *Versenyképesség és növekedés*, Budapest, Válasz Kiadó, 2016.

gyermek. Miért terheljük a felelősséget a népesedéspolitikáért kizárólag az anyákra? Hiszen az apák is nagyon fontosak, akkor is, ha maga a szülés a nők egyedülálló, olimpiai teljesítmény erőpróbájával felérő cselekedete. De miért csak az anyákat jutalmaznánk, alábecsülve az apák fontosságát? Sajnálatos tény, hogy modern világunkban egyre több a gyermekét/gyermekeit egyedül nevelő anya. Ez a következménye a válásoknak, és a szabadosabb életvitelnek. (Sok apa kifogásolja a magyar bírói gyakorlatot, amely többnyire az anyának ítéli a gyerekeket – holott ennek éppen az az alapja, hogy a gyermeknevelésben még mindig az anyáké az oroszlán szerep, s mennél kisebb a gyerek, annál inkább szüksége van az édesanyjára. De az apa is nagyon fontos – mindkét nembeli gyermek számára.) Természetesen, a legjobb az lenne, ha a válások száma minimalizálódna. De ha a szülőpárok mindegyike tisztességesen teljesíti a nevelés költségeiből való részvállalását, akkor megítélésünk szerint jogosultak lehetnek a felnevelt gyermekek járulékaiból kapható nyugdíjra is. Igaz, az anyák „kivételezése" mellett szólhatna az előbbiekben idézett igazságtalanság, hogy ők a béreikben mindenképpen hátrányt szenvednek gyermektelen nő-társaikhoz képest, s ezt korrigálhatná a nyugdíjban a gyermekek figyelembevétele. Csakhogy, ha családban (és nem csak szülőpárban) gondolkodunk, akkor jogos az a megjegyzés, hogy a nők alacsonyabb nyugdíját a gyermekvállalás miatt az aktív években a férjek nagyobb szerepvállalása kompenzálja a családi kiadások finanszírozásában. Mindkettőjüknek megemelt járadéka ezt oly módon honorálná, hogy a gyerekek felnevelését a férfiaknál, apáknál ugyancsak figyelembe venné. Hiszen normális családban nincs megpántlikázva az enyém-tied, hanem a közös feladatok megvalósítása és közös finanszírozása történik. Ha az anya otthon van, és úgymond „nem dolgozik", azaz nem keres pénzt, egyben meg is takarít számtalan kiadást, amit más, kereső házaspárok megfizetni kénytelenek. A családban otthon dolgozó, háztartásban munkát végző asszonyok igenis, virtuálisan „keresnek". Hogy a mai világban a házimunka értékét alábecsülik, ez valójában egy rossz társadalmi beidegződés. Semmivel nem különb az a nő, aki egy hivatalban intézi az akták sorsát, s gyermekét a pénzért gondozó személyzetre bízza, mint az, aki maga gondozza gyermekét, és ezáltal a gyermeknevelléssel kapcsolatos piaci, igen jelentős kiadásokat a családi költségvetésben megspórolja. Éppen ennek a nyugdíjban is megjelenő elismerése hathatna ösztönzőleg a családok összekovácsolására. (S minimál-programként legalább arra, hogy a szülőpár elvált és a családból kilépő tagjai a kötelezettségeiket megfelelően teljesítsék. Ha azt nézzük, hogy milyen gondot jelent ma az anyáknak a gyermekeik egyedül nevelése, ez a cél se lebecsülendő).

Félreértés ne essék: szó sincs arról, hogy ne kellenének a gyermekintézmények, ahol gondoskodhatnának azokról a gyerekekről, akikkel a szülője nem tud munkavállalás miatt személyesen foglalkozni. A munkavállalás oka mindenképpen kettős lehet: hivatás vagy megélhetés. Az utóbbi esetben mindenképpen meg kellene oldani, hogy a társadalmilag hasznos munkavégzést, a gyermeknevelést választhassa a szülő. (Ez most is megtörténik, de nyilván nem azonos jövedelmet jelent a család számára, mint egy kereset.) Ennek azt a megoldását, hogy folyamatosan nagyobb társadalmi juttatásban részesüljön, nehéz a költségvetési források szűkössége miatt megteremteni (természetesen, minden relatív). Az a javaslat, amelyen a kormány az információk szerint jelenleg gondolkodik – tehát a dolgozó anyáknak a járulékkedvezmény adása a gyerekek után aktív korukban – valójában egyfajta juttatásnak lenne tekinthető, s kétségtelenül pozitív hatású. Ugyanakkor nem változtat azon a tényen, hogy a munka-nyugdíja idős korában mégis csak alacsonyabb lesz.

„A családpolitikai intézkedéseknek hangsúlyosan azt a célt kellene szolgálniuk, hogy a családtámogatási rendszer a jelenleginél *hatékonyabban* járuljon hozzá a demográfiai helyzet

javításához". Szó szerint így fogalmaz Kapitány Balázs és Spéder Zsolt írása.[7] Ennek egyik formája lenne a nyugdíjrendszerben való érvényesítése.

Az FNA és a Botos-javaslat

A feltétel nélküli alapjövedelemnek meglehetősen nagy szakirodalma van már. Egyes országokban a politika népszavazás formájában napirendre is tűzte (Svájc). Igaz, az általános elfogadottságáról nem beszélhetünk. Ámbár, kétségtelenül van annak alapja, hogy azt a termelő tőkét, ami egy ország rendelkezésére áll, azt az ország népessége hozta létre, az előző generációk hagyták ránk, s így valóban járhatna egyfajta „osztalék" mindenkinek. Mégse lenne célszerű a munkanélküli megélhetés lehetőségét kiterjeszteni. Különösen nem hazánkban, ahol a népesség egy hányadában már több generáció nőtt fel úgy, hogy segélyekből tengette életét.

Minden rasszista felhang nélkül szeretnénk arra utalni, hogy a munka kivétel nélkül minden állampolgár joga és kötelessége. Ha a munkaerőpiacról hatalmas rétegek szorulnak ki – és nemcsak hazánkban! –, annak a *piac működési hibái* jelentik az okát. Ezt pedig állami beavatkozással helyes korrigálni. De nem azzal, hogy egyszerűen eltartjuk a dolgozni képteleneket (vagy nem is szándékozókat), hanem azzal, hogy segítjük munkaképessé válásukat, és lehetőségeket teremtünk erre. Egyszerűen felfoghatatlan a mainstream közgazdaságtannak a közömbössége, sőt ellenséges hozzáállása az ilyen szerepvállaláshoz, azzal a felkiáltással, hogy a közmunkák „kiszorítják" a piacról a munkavállalókat. A mai piaci viszonyokat már az állami szabályok, ha tetszik, a politika, pontosabban, az általa képviselt érdekektől irányított intézmények szervezik.[8] A modern piac a tulajdon, a monopóliumok, a szerződések, a csődszabályok és a szabályokat kikényszerítő intézmények öt pillére alapján működik. Ezeket nem kőtáblán kapta az emberiség – ezeket a törvényhozás alakította ki, és alakítja folyamatosan. Ha arra gondolunk, hogy a mai munkanélküliség csak a globalizáció versenyének és a technológiai haladásnak köszönhető, akkor látnunk kell ezek mellett a politika felelősségét is. A politika, és a mindenek alapját jelentő társadalmi morál felelősségét! Ezért nem az a megoldás, hogy a munkához nem jutókat eltartjuk, hanem az, hogy munkához juttatjuk. A munka ugyanis az emberlét attribútuma. Eltorzul a homo sapiens, ha lemond Istentől kapott gyönyörű képességéről, az alkotó munkáról. *S lehet-e nemesebb alkotás, mint magának az embernek az „újratermelése?"* Természetesen, nem a puszta vegetatív létre szülni, hanem a kor és haladás által lehetővé tett, és egyben meg is követelt szintre juttatni az utódokat! Nem kárba veszett befektetés az anyának magas műveltséget szereznie, még ha azt nem is intézményes keretek között kamatoztatja, hanem „csak" a családi körben. Hiszen hogyan nevelhetne valaki széles látókörű utódokat, ha maga törzsi bunkó? (Bocsánat az erős és közönséges kifejezésért). Nem kell tehát azon sopánkodnunk, hogy a társadalom – úgymond – fölöslegesen áldoz azon nők taníttatására, akik később nem a munkapiacon fognak dolgozni. Nem az egyetlen és kizárólagos célja a köz- és felsőoktatásnak, hogy munkaerőpiaci egyedeket „állítson elő". Ez teljesen téves, vulgármaterialista szemlélet. Az ember életének csak egy szakaszában aktív munkaerő, de a többit is tudnia kell értelmes léttel kitölteni! Hogyan lenne erre képes, ha fiatalon nem tanulja meg?

[7] Spéder Zsolt – Kapitány Balázs: *Hitek és tévhitek a népességcsökkenés megállításáról*, 2017, http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2017/05/29 (Letöltés ideje: 2018. 01. 02.)
[8] Reich, Robert: *Saving Capitalism Fort the Many, not the Few*, Vintage Books New York, 2016.

Tehát a LÉT vagy FNA helyett, amely a feltétel nélküli alapjövedelmet tűzi ki célul, sokkal helyesebb arra áldoznia a társadalomnak, hogy a minőségi gyermeknevelés és -vállalás megvalósulhasson. Az ennek honorálására adott nyugdíjkiegészítő juttatás társadalmi költséget jelentene, de fedezete – hosszabb távon – mindenképpen megteremtődne. Hiszen maguk az így nevelt gyermekek munkája és jövedelme, járulékfizetése lenne a forrás. Ezért a gyermekvállalást és nevelés költségeit számításba vevő nyugdíjrendszer bevezetését feltétlenül indokoltnak tartjuk. El kellene kezdeni ezen olyan szakmai-társadalmi párbeszédet folytatni, ami elhárítja a félelmeket és aggodalmakat, és egyben érthetővé teszi a rendszer pozitívumait. Ha a gondolatok nem vernek gyökeret azokban a szakmai körökben, ahol a kormányjavaslatok megfogalmazódnak, hiába mondjuk és írjuk le őket.

A félelem nyilván abból ered, hogy a nyugdíjasok, akik választók, félreértik és „büntetik" a választásokkor az ezt képviselő kormányokat. Nemzeti konszenzus híján pedig a rivális politikai erők „rájátszanak" ezekre a félelmekre. A társadalomban nagyon erősen gyökeret vert az individualista szemlélet, párhuzamosan azzal, hogy ugyanakkor rengeteg mindent várnak el a polgárok az államtól. Okkal mondják ezért a szakértők, hogy „A támogatási rendszerben bármilyen változás vagy csak *felmenő rendszerben,* vagy oly módon vezethető be, hogy a módosítás a „szerzett jogokat" (ellátásokat) soha egyetlen támogatott csoportban ne veszélyeztessen. (Nem elég az, hogy egy esetleges módosítással az érintettek 80%-a jobban jár; az is fontos, hogy 20% se járjon rosszabbul.) E nélkül nincs esélye annak, hogy az érintettek valóban *kiszámíthatónak*, megbízhatónak érezzék a magyar családtámogatási rendszert. Amíg ez a meggyőződés nem alakul ki, minden intézkedés hatékonysága csak töredékes lehet".[9]

Ez messzemenően igaz a nyugdíjrendszer reformjára is. Alapos, és hosszas előkészítéssel kell az emberekhez eljuttatni az üzenetet, hogy

- a változtatás a jelenlegi nyugdíjasokat nem érint, hiszen az ő elődeik felvállalták a két gyermeket,
- felmenő rendszerben lesz bevezetve, csak azokra vonatkozik, akik még tudnak alkalmazkodni a feltételekhez, vagyis szülőképes korban vannak,
- hogy a jelenlegi rendszer mindenképpen nagyon alacsony nyugdíjakat fog majd eredményezni, tehát mindenképpen kell rajta változtatni,
- hogy az egyedülállók számára van lehetőség megtakarítással felkészülni idős korukra, akkor is, ha nincs, vagy nem lehet gyerekük.

Ez utóbbihoz tudatosítani kell a „life long planning", az élethosszra való tervezés fontosságát. Ennek bizonnyal feltétele a *reálisabb bérviszonyok* kialakulása, hogy ne kényszerüljenek a mai emberek olyan bérszerződésekre, amelyek „kispórolják" a járulékok fizetését azért, hogy képesek legyenek a jelenben megélni. Azt viszont mindenképpen meg kell az embereknek tanulniuk, hogy nem lehet a jelenben minden jövedelmet felélni, hiszen idős korukra is gondolniuk kell.

Joggal vethetné fel valaki, hogy eddigi eszmefuttatásaink éppen azon alapultak, hogy nem magunknak teszünk félre, amikor járulékot fizetünk, hanem a minket felnevelők humántőke befektetéseit törlesztjük. Ez igaz. Csakhogy, aki járulékot fizet, azt a rendszer valóban oda csoportosítja az idősek járadéka fedezetére, de nehogy azt higgyük, hogy ez a magánmegtakarítások esetén nem történhet így!

[9] Spéder–Kapitány: 2017.

Ha a nyugdíjcélú megtakarítás eléggé vonzó, és a pénztárak vagy megfelelő intézmények azt hosszú időre értékállóan biztosítani akarják, többnyire állampapírokba fektetik. Tehát az államnak tartósan lesz forrása a szülők nyugdíjára is. Ezt szabályozás is biztosíthatja, ahogy teszi is, a pénztárak működési feltételeit meghatározva. (A más papírokba befektetők, pl. Amerikában, alaposan ráfizettek a piac válságjelenségei kapcsán. Az USA-ban sok ezer milliárd vállalati nyugdíjpénztári vagyon veszett el a jelzálogpiaci válság kapcsán. De látható volt hazánkban is az ún. II pillérből „rossz időszakban" történő kifizetéseknél, hogy nemcsak, hogy hozamot nem hozott a megtakarítás, de még az eredeti befizetést se adta vissza). Rendkívül fontos a nagy körültekintés az intézkedések meghozatalánál! Ismét csak utalok a szakértői véleményekre:

„A családpolitikai intézkedéseknek hangsúlyosan azt a célt kellene szolgálniuk, hogy a családtámogatási rendszer a jelenleginél *hatékonyabban* járuljon hozzá a demográfiai helyzet javításához. Tehát a cél nem csupán és nem elsősorban a családpolitikára fordított – nemzetközi összehasonlításban is magasnak számító – összeg növelése, hanem annak hatékonyabb felhasználása kellene, hogy legyen. Egyes új támogatási formák bevezetésének, juttatások bővítésének tervezésekor ezért vizsgálni kell az adott intézkedés tartós fenntarthatóságát anyagi szempontból, mert az empirikus tapasztalatok is azt mutatják, hogy egy bevezetett, majd visszavont intézkedés több kárt okoz, mint hasznot, hiszen ez is nagyban rombolja a támogatások kiszámíthatóságába vetett hitet."[10]

Nyugdíjrendszer és családpolitika összekapcsolásánál nem lehet választási időhorizontban gondolkodni. Sőt, nem is lehet leszűkíteni a feladatot csak a nyugdíjrendszerre, és a szorosan vett állami családpolitikára. Nem tudok okosabbat mondani, mint amit a már idézett demográfiai szakértők megfogalmaztak, s ami teljesen egybeesik a Népesdési kerekasztal által képviselt véleménnyel:

„A családpolitikának azt a célt kellene támogatnia, hogy minél több *kívánt gyermek megszülethessen*, vagyis a célnak nem általában a gyermekszám növelésének kell lennie, hanem azt szükséges támogatni, hogy a párok vállalhassák a tervezett gyermekeiket.

Célul kellene kitűzni, hogy az iskolázottabb nők első gyermekei *korábban*, lehetőleg még az édesanya harmincéves kora előtt megszülessenek. A gyermekvállalási életkor egyre jobban kitolódik, így mind többen biológiai és/vagy társadalmi okokból kénytelenek lemondani tervezett gyermekükről. Az esetleges időzítési politikák erre a folyamatra próbálnak reagálni.

Már hangsúlyoztuk, hogy az egyes családpolitikai intézkedések nem veszíthetik szem elől más fontos, kapcsolódó vagy érintkező szakpolitikák céljait. E célok közül külön is érdemes kiemelni a gyermekszegénységi kockázat csökkentését. Az esetleges családpolitikai átalakításoknak szem előtt kell tartaniuk a *gyermekszegénységi kockázat* csökkentését is. A kétkeresős családmodell általános elfogadottságából az is következik, hogy súlyt fektessünk arra, hogy a családpolitikai intézkedések ne rontsák az érintettek, legfőképpen a nők *foglalkoztatási* perspektíváját. Fontos, hogy a családtámogatási rendszerre vonatkozó fenti megállapítások nemcsak a pénzbeli családtámogatásokra, hanem a családtámogatások más formáira (intézményi támogatások, például a bölcsődei férőhelyek száma, minősége és költsége, ellátások stb.) is érvényesek legyenek. Általában is nagyobb hangsúlyt szükséges fektetni a nem pénzbeli támogatási formákra."

[10] Spéder–Kapitány: 2017.

Irodalomjegyzék

Bálint Mónika – Köllő János: A gyermeknevelési támogatások munkaerő-piaci hatásai. Esély 2008/1. 5.

Botos József – Botos Katalin: *Gyermekvállalás és nyugdíjrendszer* Pénzügyi Szemle online, 2012. okt. 12.

https://mandiner.hu/cikk/20121008_botos_katalin_botos_jozsef_gyermekvallalas_es_nyugdij rendszer (Letöltés ideje: 2013. 11. 04.)

Demény Pál: Népességpolitika a közjó szolgálatában. KSH Népességtudományi Kutatóintézet kiadványa, 2016.

Palotai Dániel – Virág Barnabás: Versenyképesség és növekedés, Budapest, Válasz Kiadó, 2016.

Reich, Robert: Saving Capitalism Fort the Many, not the Few, Vintage Books New York, 2016.

Reizer Balázs: A gyermekvállalás hatása a család jövedelmére Magyarországon. Demográfia, 2011. 54. évf. 2–3. szám 160–175.

Spéder Zsolt – Kapitány Balázs: Hitek és tévhitek a népességcsökkenés megállításáról, 2017, http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2017/05/29 (Letöltés ideje: 2018. 01. 02.)